

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ

**ПРАИСТОРИЈСКИ ЛОКАЛИТЕТ ВЕЛИКА БАШТА
У ВУЈЕТИНЦИМА КОД ЧАЧКА**

ЛИДИЈА НИКИТОВИЋ
УУ 32000 Чачак
Народни музеј

УДК 930. (497.11)

Планинско село Вујетинци налази се у побрђу котлине Западне Мораве, над којом, у овом делу, доминирају купаста брда Велика и Мала Острица. Локалитет је смештен у западном делу села, у самом подножју планине Острице (карта 1). Ретки површински налази керамике прате се на заталасаним падинама површине око 2,5 ха, које се од вујетиначког гробља спуштају према нешто ширем и плоднијем потесу. Насеље је са три стране окружено брдима, а отворено једино ка југоистоку. Нешто интензивнији археолошки материјал евидентиран је на крајњем југоисточном простору налазишта, површине око 20 ари.

Сондажним истраживањем у августу 1988. године,¹ отворени су три сонде и један контролни ров, укупне површине 51 м². Само сонде 1 и 2 са проширењима дале су позитивне резултате и тиме одредиле крајњу југоисточну границу локалитета. Добијена стратиграф-

ска слика доста је једноставна. Керамички материјал налазио се у танком, већ девастираном хумусном слоју просечне дебљине око 0,30 м, а на овој дубини у сонди 1-1а, већ се јавила тврда црвенкаста земља-здравица. Овде је откривено доста оштећено ватриште, на дубини од свега 12—15 цм, овалне површине, без јасно фиксираних ивица. Промер овог отвореног огњишта износио је 2,30 x 2 м, а било је формирано од црне грумуљичасте земље, гари, фрагмената керамике, ситнијег камена и комадића црвено печене земље. Највећа концентрација овог материјала била је у центру.

Ситуација у сонди 2 са проширењем нешто је другачија. Овде је материјал такође налажен у хумусном слоју, а евидентиран је део укопаног објекта неуобичајеног облика. То је ров укопан под нагибом у односу на тле, правца северозапад—југоисток. Највећа дубина је у северном делу рова и износи 1,50 м од површине, односно 1,10 м од нивоа укопавања (Т. В). Бочне ивице су различито конципиране. Док су источне и северне одсечно и конкавно поткопаване под здравицу, западни рубови се благо, постепено спуштају. Објекат је откривен у дужини од 5,60 м, а највеће ширине 1,80 м. На целом истраженом простору није било отисака коља, лепа, набијене глине или остатака ватришта, што би указивало на изразитију стамбену намену. На дну рова евидентиран је слој мрке иласте земље, дебљине око 20 цм, са малобројном керамиком. Објекат је послужио као јама за отпатке и био испуњен црном иластом земљом, гаром, ситним комадима печене земље. Фрагменти керамике, пронађени у укопу, били су доста оштећени, што сведочи да су извесно време били на површини.

Намена оваквог објекта за сада је нејасна, мада се може претпоставити неки привремен стамбени карактер. Ближе аналогије нема, али се може поменути налазиште Сраина Међа код Светозарева, где до кружне земунице води „приступни ров“, ипак, нешто другачије формиран него на овом локалитету.² Укопани објекат у облику коритастог канала евидентиран је на Калакачи, где је прикључен на кружну земуницу, али, такође, без конкретне констативане функције.³

АРХЕОЛОШКИ МАТЕРИЈАЛ

Целокупни материјал, добијен током ових сондажних радова, сем једног пршљенка, каменог бруса и комадића аморфне бронзе, припада остацима керамичких посуда. Пронађено је око 800 фраг-

мената, а реконструкција је била могућа само у два случаја. Готово 86% припада неидентификованим или тешко идентификованим примерцима, углавном деловима трбуха и обода. Керамика је у целини углавном песковите фактуре, а у случају већих судова — придодају се и каменчићи. Судови, који су украшени канелурама или фасетама, израђени су, у просеку, од боље пречишћене земље и често поседују танку превлаку.

Као што је већ напоменуто, керамика је нађена у хумусном слоју, на простору ватришта и у испуни рова. Закључак, добијен у току ископавања и анализа материјала, показује да се ради о хронолошки и стилски уједначеном материјалу, па у овом раду није неопходно издвајање по целинама.

Судови већих димензија заступљени су само фрагментима, тако да се ни основни облик не препознаје. Ради се о деловима лонаца грубе фактуре, најчешће мрке или црвенкасто мрке боје и испране површине. Малобројни ободи најчешће су равни или благо хоризонтално развучени (Т. I 1, 3, 5). Пластично ребро са утисцима прста најчешће се налази испод обода или на рамену у комбинацији са дршкама: језичаста и обична тракаста (Т. I 4, 7, 8). Остале технике украшавања површине процентуално су слабије заступљене, као урезивање, коси зарези или обично отискивање прста у површину суда (Т. 1, 2, 5). Сасвим ретко се јављају канелуре на судовима грубе фактуре (Т. II 4).

Групи посуда већих димензија, али боље пречишћене земље, припадају и фрагменти који би се условно могли приписати судовима типа „урни“. Двојаког су печења, споља црне боје, док им је унутрашњост мрка или светло мрка. Међу деловима посуда овог облика разазнаје се широко разгрнут и канелован обод (Т. I 6), хоризонтално канелован врат и косе канелуре по рамену у комбинацији са дршком—„букелом“ (Т. II 1—3, 5, 6).

Остале посуде које су украшене овом техником имају следеће облике:

Коничне зделе са мање или више увученим ободом, који је или канелован или фасетиран. Могу имати језичасту дршку на рамену са или без вертикалног ребра (Т. III 2), пластични додатак на ободу (Т. II 7—8), као и комбинацију фасетираног обода и канелованог трбуха (Т. III, 3).

Биконична здела са канелованим горњим конусом (Т. III, 1).

Здела или шоља заобљеног и канелованог трбуха са равним ободом (Т. III, 4).

Пехар цилиндричног врата, заобљеног и канелованог рамена са малим купастим израштајем (Т. III, 5).

Пехари укошеног врата са косим канелурама по рамену, као и један примерак са делом канелованог мотива гирланде (Т. IV, 1—3).

Сви ови примерци поседовали су сиву, мрко-сиву или мрку превлаку која је често оштећена.

Осим канеловања и фасетирања, други мотиви украшавања судова сасвим су ретки, заступљени појединачним примерцима: урезане линије које подсећају на плитке жљебове, мотив утиснутих кругова, пластична ребра у комбинацији са косим зарезима или вертикалним канелурама, као и комбинација ових мотива (Т. IV, 2—6, 10). На једном фрагменту налази се пластично ребро у облику потковице са косим зарезима.

Од осталог материјала треба поменути и дршке заступљене са неколико варијетета: обичне тракасте (често у комбинацији са пластичним ребром на рамену), тракасте које надвисују обод и имају дугмаст додатак, као и дршке овалног пресека вертикално или косо канеловане (Т. IV, 7—11).

Занимљив је и налаз дела керамичке стопе, која вероватно припада неком постољу израђеном у културне сврхе. Стопа се шири према основи, а око ње делимично теку две паралелне линије. На самом оштећеном ободу разазнају се кратки коси зарези (Т. IV, 13). Предмет је израђен од црне недовољно печене земље са танким мрким премазом.

ЗАКЉУЧАК

Осим овог налазишта у ареалу Велике и Мале Острице, ископавањем и рекогносцирањем евидентирано је више локалитета са налазима канеловане и фасетиране керамике (карта 1).⁴ Први подаци добијени су ископавањем праисторијске и касноантичке утврде, израђене на стрмој стени Соколици у селу Остри.⁵ Међутим, услед нивелације терена при изградњи античког утврђења, праисторијски слојеви су поремећени тако да за ову врсту керамике изостају сигурни стратиграфски подаци.⁶ Између осталог, материјални остаци ватинске културе, односно њене западносрпске варијанте, евиденти-

рани су уз налазе сиве канеловане керамике, а били су присутни и фрагменти са текућим „S“ орнаментом.

Упркос скромном обиму истраживања налазишта Велика башта, на основу топографије насеља и покретног археолошког материјала, могуће је извући одређене закључке.

Истражени део локалитета као и површинска проспекција терена показује манир становника ка хоризонталном распрострањању насеља, а само место лоцирања при дну падина, у близини шуме и планинских усека, указује на опредељеност ка забитим и скровитим местима, тиме на једну немирну и рискантну епоху. Већи део овог малобројног, али хомогеног керамичког материјала, може се приписати прелазном периоду из бронзаног у гвоздено доба, односно у један стилски и културни комплекс канеловане керамике, у коме је група Гава послужила као спона различитих бронзанодобних основа ка каснијем периоду гвозденог доба.⁷ У керамичком материјалу овог локалитета, осим налаза дршки које надвисују обод и дршки са дугмастим додатком које асоцирају на примерке из гробова у Добрачи,⁸ нема неких изразитијих елемената који би указивали на додир позне бронзе ватинског типа и прелазног периода, поготову што је и на другим територијама овај однос још недовољно јасан.⁹ За сада се једино може говорити о улози ватинске културе као основе за каснију експанзију, у конкретном случају Гава групе, као и о афинитету становника оба периода ка сличним стаништима.

Стилски и културни утицаји са различитих подручја прате се на делу евидентираног материјала. Што се тиче саме Шумадије, треба поменути локалитет Новачка Ђуприја код Смедеревске Паланке са делимично сличним материјалом.¹⁰

Фрагменти црноканелованих судова (делови обода, врата и рамена са „букелом“) имају одређене сличности са налазима из подручја Гава Белегиш II комплекса, односно са канелованом керамиком прелазног периода Војводине.¹¹ Осим керамике ове врсте, сви остали налази финије фактуре били су у мркој или сиво-мркој боји, што им, такође, даје посредну хронолошку релевантност.¹²

Више заједничких елемената, поготову у евидентираном репертоару обраде површине и орнаментике (канеловање, кружно утискивање, урезивање итд), потичу из басена Велике Мораве са низа истражених локалитета опредељених у прелазни период, односно према интерној периодизацији овог подручја у гвоздено доба Ib.¹³ На овом простору као основа за касније културе послужила је параћинска група, која, као и ватинска, припада карпатско-доњеподу-

навском комплексу бронзаног периода, а њихова интензивнија прожимања дешавала су се баш на овим граничним подручјима, при крају овог доба.¹⁴ На дубље духовне везе са басеном Велике Мораве, као и на још живе традиције позног бронзаног доба, указује и налаз фрагментоване керамичке стопе, која је вероватно припадала неком култном објекту.¹⁵

Јужније од овог подручја развијала се Медијана група, са чије територије из фазе Медијана II—III постоје сличности, али не тако бројне као из претходне области.¹⁶

Према садашњим подацима, насеље Велика башта у Вујетинцима настало је у периоду док су егзистирале културе комплекса Гава — Белегиш II, Медијана II—III, гвоздено доба Ib (за басен Велике Мораве), што би, према урађеним периодизацијама, одговарало Гвозденом добу I по М. Гарашанину, односно Ха A₁ — A₂, средњоевропске културе поља са урнама.

НАПОМЕНЕ

1. Радове је обавио Народни музеј у Чачку у времену од 24. до 31. VIII 1988. године, а у екипи су били археолози Милена Икодиновић и Лидија Никитовић. Ископавања су обављена у оквиру тематског пројекта „Истраживања праисторијских насеља у долини Западне Мораве и побрђу“. Сонде 1 и 2 постављене су на парцели Јована Марковића бр. 710 (КО Вујетинци).

2. М. Стојић, »Gvozdeno doba u basenu Velike Morave«, Beograd—Svetoza-revo, 1986, 27 i d.

3. Р. Медовић, »Kalakača, Naselje ranog gvozdenog doba«, Novi Sad, 1988, 347, sl. 194.

4. Током ових ископавања извршено је и сондажно рекогносцирање врха Острице (кота 802 м), где је на стеновитој подлози лежао културни слој дебљине 0,50 м са римском и праисторијском керамиком. Нађени су делови здела фасетираног и увученог обода, као и малобројни црно канеловани фрагменти. На источним падинама Острице евидентиран је локалитет Ливадице, а на северозападним Ливадице, са керамиком сличних особина. Спорадично и на падинама има налаза испране и оштећене керамике.

5. Истраживања на градини Соколици, извршили су Завод за заштиту споменика културе из Краљева и Народни музеј у Чачку у два наврата: 1973. и 1977. године. Материјал са ових ископавања није публикован и налази се у Народном музеју у Чачку.

6. Бројни праисторијски материјал указује да је Градина коришћена као станице у дугом периоду од енеолита до халштата, али без посматрања целокупног материјала тешко је одредити конкретну заступљеност појединих периода. Бронзано доба репрезентовано је са сличном керамиком каква је евидентирана на Градини у Љуљацима из фаза I—III. М. Богдановић, „Љуљаци, насеље ватинске и протоватинске културе“, Крагујевац, 1986, сл. 23, 26, 29, 30, 50, 55 итд.

7. Н. Тасић, „Југословенско Подунавље од индоевропске сеобе до продора Скита“, Нови Сад — Београд, 1983, 102, и д. М. Гарашанин, „Праисторија Србије“, II, Београд, 1973, 417—419.

8. М. Гарашанин, »Praistorija jugoslovenskih zemalja IV, Bronzano doba, Zapadnosrpska varijanta vatinske grupe«, Sarajevo, 1983, 736 i d. Т. СIII/6, 9.

9. М. Гарашанин, *op. cit.* 1973, 335 и д., 378 и д.

10. Д. Крстић, Artur Bankoff, Миријана Вукомановић, Frederik Vinter, „Праисторијски локалитет Новачка ћуприја“, Зборник радова Народног музеја XII-1, Београд, 1986, 17 и д. Т. XX—XXII.

11. Н. Тасић, *op. cit.*, П. Медовић, „Канелована керамика прелазног периода Војводине“, Рад војвођанских музеја, 31, Нови Сад, 1988—1989, 46 и д. Т. I/1—6, Т. II/1—2.

12. За Гава групу није карактеристична искључиво црно гљачана керамика, јер се у матичним подручјима ове културе јавља у сивој и мркој боји. М. Јефтић, „Праисторијско насеље код Бољетина“, Старинар, XXXII, Београд, 1981, 26—31. На насељу Калакача из ране фазе, упоредо са мање бројном црногљачаном керамиком, јавља се бројна мрка и сиво мрка. П. Медовић, *op. cit.* 1988—1989, 45—48, Т. IV/1—10.

13. М. Стојић, *op. cit.*, 42 и д. 89 и д. Аналогije за овај материјал потичу са локалитета Врбица Драгоцвет, игралиште у Белици, Ђосим Поток, Баре Винорача итд. Т. 6/1, 2, 7, Т. 7/8, Т. 8/12, Т. 10/1, 6, Т. 9/8, 9, 12, Т. III/3, 4, 6.

14. М. Гарашанин, 1973, *op. cit.*, 319 и д.

15. М. Стојић, *op. cit.*, 761 и д. Т. 8/7, Т. 9/2.

16. М. Гарашанин, *op. cit.*, 1983, 761 и д. Т. CV/5, 7, 8, 10.

VELIKA BASTA — SITE ARCHEOLOGIQUE PRÉHISTORIQUE A VUJETINCI PRÈS DE ČAČAK

Le Musée archéologique de Čačak a effectué des sondages à Velika Bašta, site archéologique dans le village de Vujetinci qui se trouve à la limite nord-est de la commune de Čačak.

Velika Bašta est situé dans la partie occidentale du village de Vujetinci, au pied de la montagne d'Ostrica. Des fragments de céramique, rares à la surface du sol, sont éparés sur les pentes douces de la montagne, sur une superficie de 2,5 hectares; ils sont un peu plus nombreux à l'extrémité sud-est du site, sur une superficie d'environ 20 ares et c'est là que le sondage a été fait. Il a permis d'établir que la couche culturelle coïncide avec celle d'humus et qu'elle a été considérablement endommagée par le labourage. Dans le cadre de la sonde 1, une équipe d'archéologues a examiné un foyer à ciel ouvert, tandis que dans la sonde 2 elle a constaté l'existence d'un ouvrage sous la forme d'une tranchée creusée obliquement par rapport à la surface du sol. La profondeur la plus grande de la tranchée creusée est de 1,10 m, tandis que les dimensions explorées sont de 5,60 sur 1,80 m. Les côtés latéraux étaient conçus de façon différente. Alors que les côtés est et nord étaient creusés sous la forme ferme et présentaient une ligne concave et abrupte, les bords ouest descendaient en pente douce. Le manque d'enduit, de traces de pieux ou d'argile battu montre que la construction n'avait servi d'habitation que provisoirement.

Les objets mis au jour lors des fouilles sont uniformes du point de vue du style et de la chronologie et c'est ce qui constitue le seul indice pour une interprétation d'ordre culturel et chronologique. La majeure partie de la céramique est considérablement endommagée, si bien qu'il n'est pas possible de l'identifier, tandis que le reste peut être divisé en trois groupes:

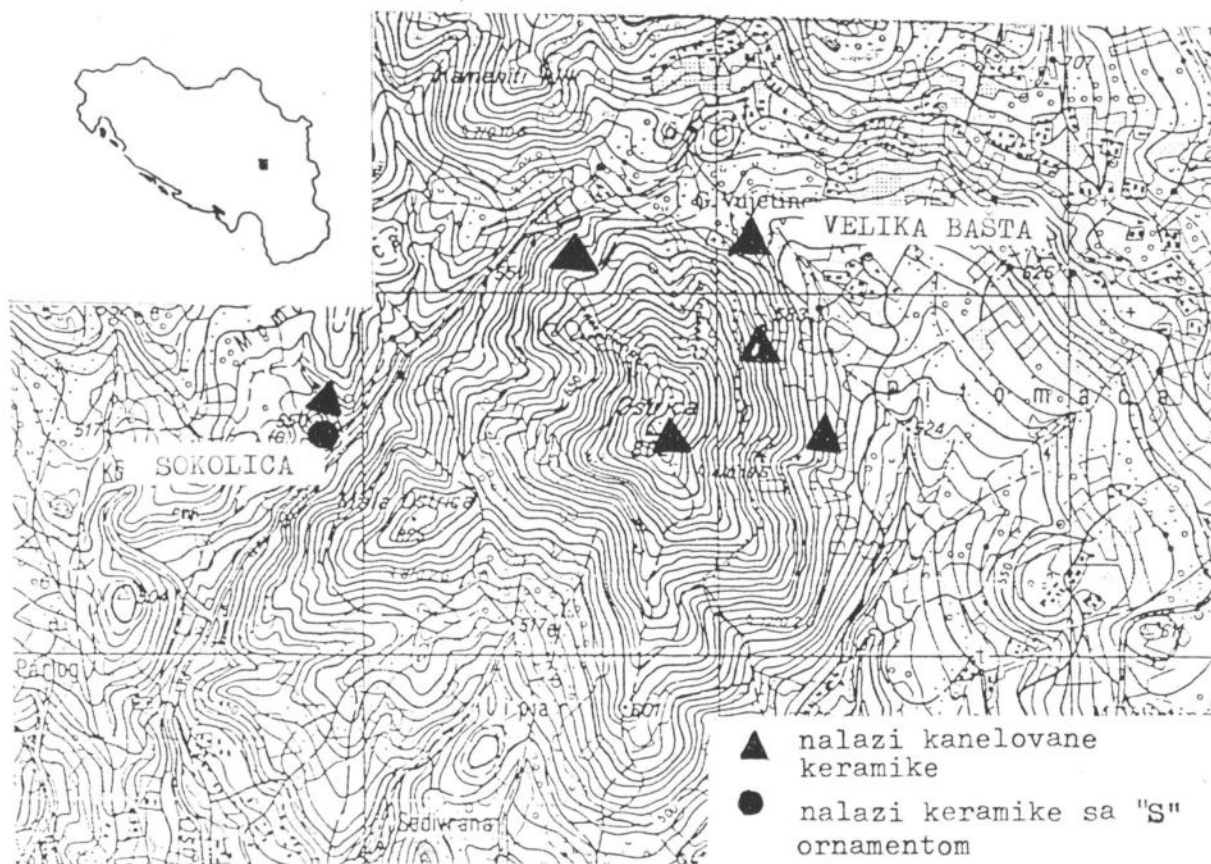
1) Fragments de récipients assez grands en terre cuite d'un brun rougâtre avec des cailloux incorporés pour plus de solidité. Ces récipients étaient décorés le plus souvent d'une bande d'impressions digitales ou d'incisions obliques courant au-dessous du bord ou sur les épaules, en combinaison avec une des anses.

2) Le second groupe comprend écuelles et coupes, fabriquées selon une technique meilleure et recouvertes d'un engobe brun, gris ou d'un brun gris. Les écuelles présentent généralement une forme conique ou légèrement biconique, au bord rentré, cannelé ou facetté. Les coupes, peu nombreuses, se ressemblent plus ou moins: leur col est cylindrique ou conique et les épaules arrondies.

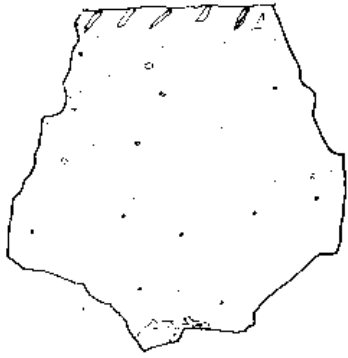
3) Au troisième groupe appartiendraient les fragments peu nombreux de récipients noirs et cannelés, de dimensions assez importantes que l'on pourrait, sous condition, désigner comme urnes. Parmi les fragments des récipients de cette forme on discerne un bord largement évasé, un col horizontalement cannelé et des cannelures obliques sur les épaules, en combinaison avec une anse plutôt petite.

Compte tenu du matériel archéologique mis au jour et de la topographie de l'agglomération, on pourrait conclure que ce site appartient à la période de transition entre l'âge de bronze et celui de fer, c'est-à-dire à un ensemble du style et de la culture qui est caractérisé par la céramique cannelée, façonnée sous l'influence du groupe de Gava. Plusieurs éléments communs dans le domaine de la céramique témoignent de la présence de courants culturels dynamiques provenant de différentes régions. On remarque des influences exercées par les sites Gava-Belegiš II et Médiana II—III, ainsi que celles, beaucoup plus fortes, provenant du bassin de la Velika Morava, plus précisément des sites remontant à la phase Ib de l'âge de fer. Par rapport à la culture de l'Europe Centrale des champs d'urnes, il s'agirait de la période A₁—A₂.

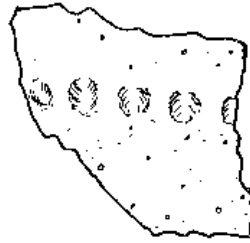
Lidija Nikitović

I

1

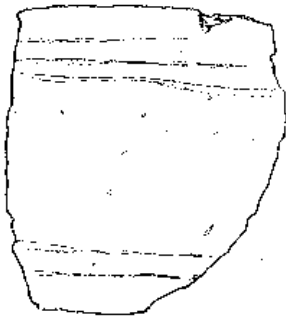
2

3

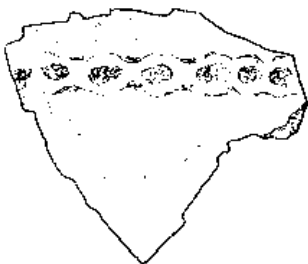
4

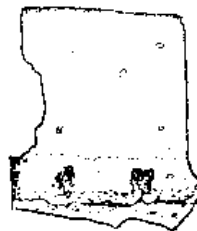
5

6

7

8

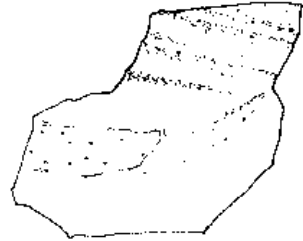

R 1:2

II

1

2

3

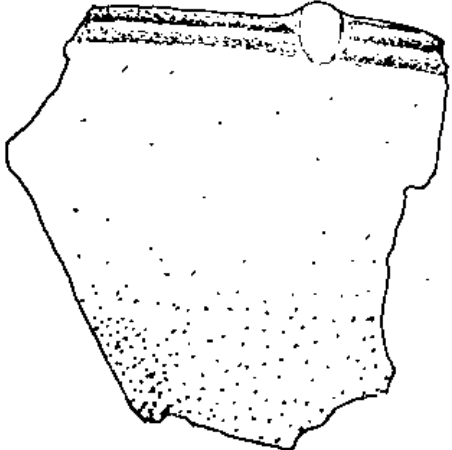
4

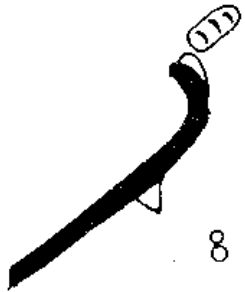
5

6

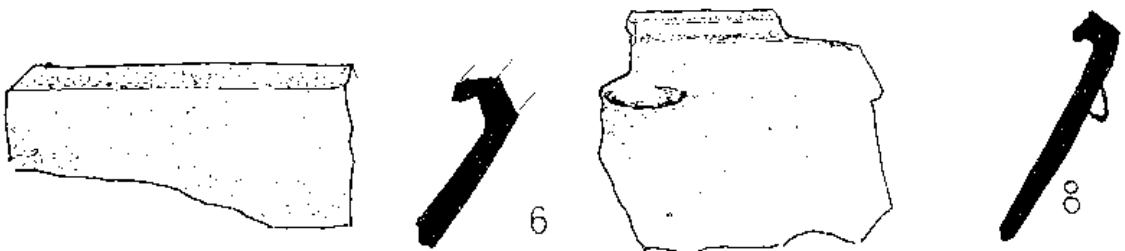
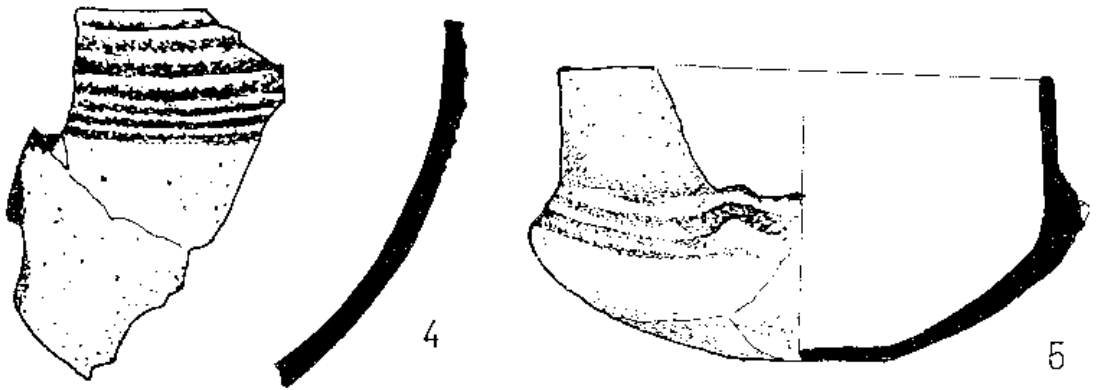
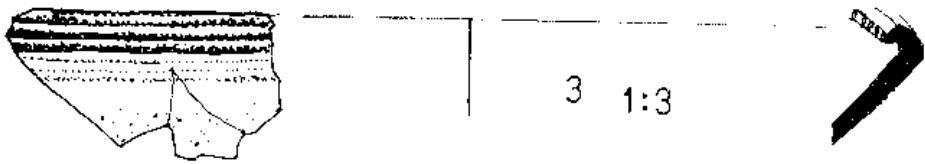
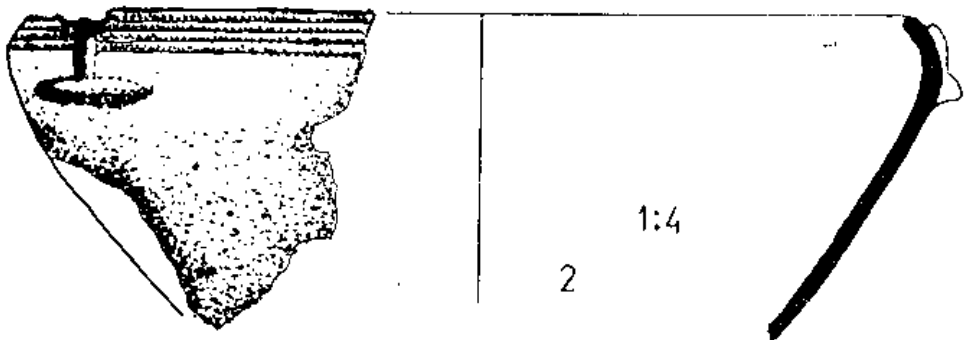
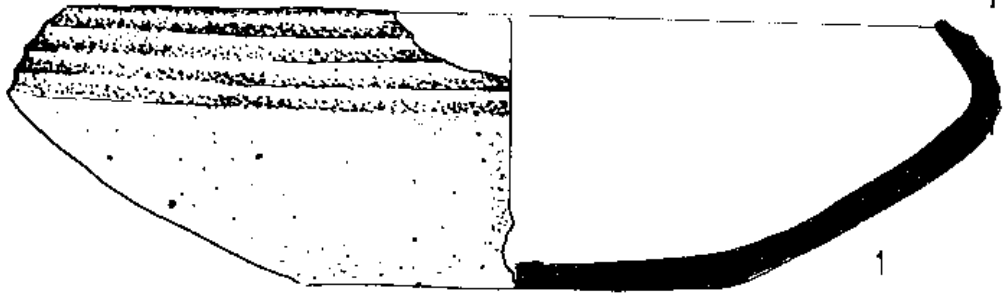
7

8

R 1:2

III

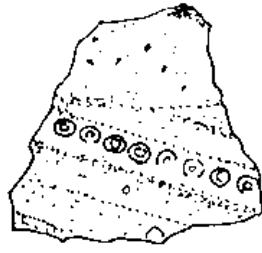

R 1:2

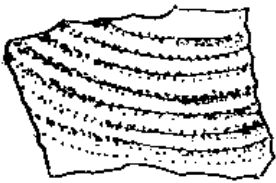
IV

1

3

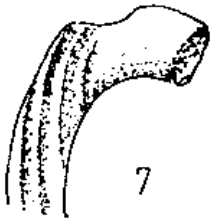
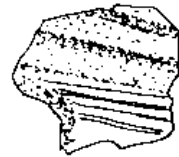
4

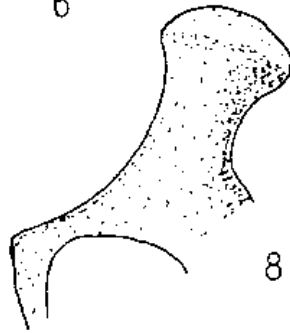
5

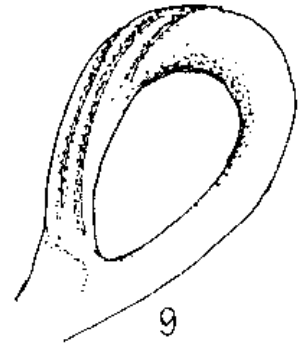
6

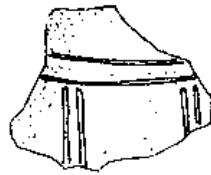
7

8

9

10

11

12

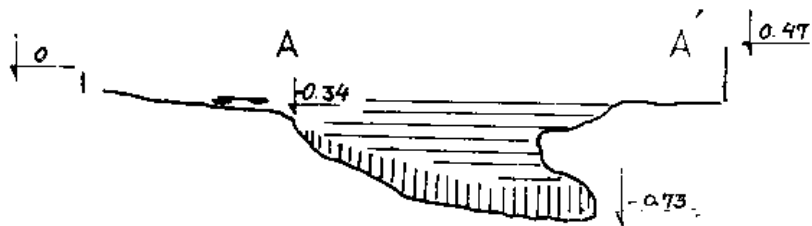
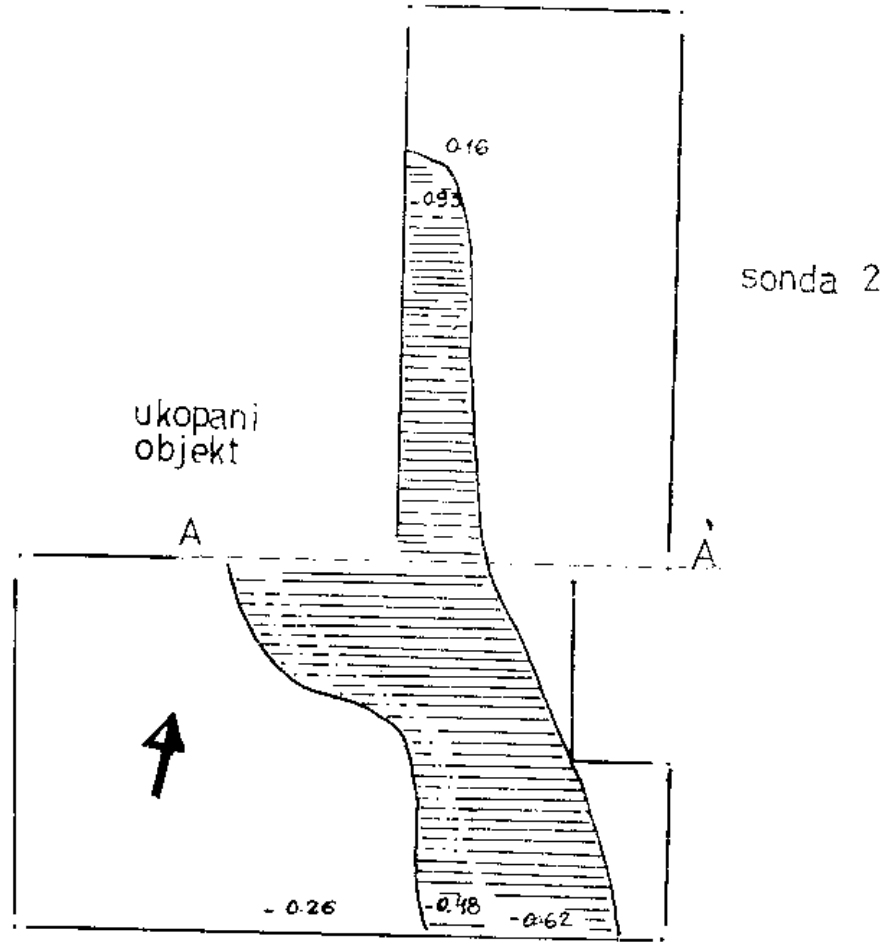

13

R

1:2

V

1 m